

Jan Hein Mooren,
Dick Kleinlugtenbelt en
Thieu Dollevoet (redactie)

**Dialogisch
begeleiden,
*werken met
de dialoog***

de Graaff

DIALOGISCH BEGELEIDEN

Dialogisch begeleiden, werken met de dialoog

Jan Hein Mooren, Dick Kleinlugtenbelt en
Thieu Dollevoet (redactie)

de Graaff

Dialogisch begeleiden, werken met de dialoog

Jan Hein Mooren, Dick Kleinlugtenbelt en Thieu Dollevoet (redactie)

ISBN 978-90-77024-85-0

NUR 734

Vormgeving: MOL grafische vormgeving, Utrecht

© De auteurs | Uitgeverij de Graaff, december 2017

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen, vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever en vermelding van de auteur(s) van het boek.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j°, het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever (Uitgeverij de Graaff, www.uitgeverijdegraaff.nl) te wenden.

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	7	
Inleiding	9	5
Dialogisch onderzoek in moreel beraad <i>Dick Kleinlugtenbelt en Bert Molewijk</i>	13	
Professionele identiteitsontwikkeling van leraren als dialogisch proces <i>Kara Vloet</i>	33	
De adviseur als partner in dialoog Het gebruik van de dialogische methode <i>Rens van Loon</i>	59	
De dialoog in de filosofische praktijk <i>Peter Harteloh en Dick Kleinlugtenbelt</i>	83	
Stem geven aan wat er in je leeft <i>Voice Dialogue</i> als dialogische vorm van begeleiden <i>Margreet Poulie en Jan Hein Mooren</i>	99	
Dialoog en begeleiding De dialoog als methodisch uitgangspunt voor humanistische geestelijke begeleiding <i>Jan Hein Mooren</i>	113	
Over de auteurs	127	

VOORWOORD

Dit boek dankt zijn ontstaan aan de in de jaren 2007-2009 gehouden *Diner Pensants* aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht. Er vonden in totaal tien *Diner Pensants* plaats. De oprichters van deze diners binnen het Kenniscentrum Dialogische Begeleiding waren Harry Kunneman, Joep Wijsbeck en Hubert Hermans. Deelnemers waren de Universiteit voor Humanistiek, een groep rond de zelfkonfrontatiemethode (ZKM), het Martin Buber Podium en de Vereniging voor Filosofische Praktijk (VFP), het Nieuwe Trivium, TKM (Peter Zomer) en deelnemers met een eigen praktijk.

7

Het doel van de *Diners Pensant* was om aan elkaar te laten zien hoe eenieder werkt en wat de verschillen zijn waar het gaat om het gebruikmaken van de dialoog. Alle deelnemers hebben zich in de loop van de tijd tijdens een *Diner Pensant* gepresenteerd. Het was elke keer een uitdaging om de manier van werken zichtbaar te krijgen en daar gezamenlijk kritisch bij stil te staan door gebruik te maken van de dialoog.

Vanaf het begin was het de bedoeling een boek uit te brengen over de dialoog met als uitgangspunt ieders praktijk van dialogische begeleiding. De auteurs beantwoorden aan de hand van praktijkvoorbeelden één of enkele vragen over (het werken met) de dialoog. Bijvoorbeeld: Wat is een dialoog? Wat is dialogische begeleiding (en wat niet)? Is dialogische begeleiding een methode of houding? Waar liggen de grenzen van dialogische begeleiding?

De zes hoofdstukken van dit boek zijn vanuit deze opdracht geschreven, met uitzondering van het laatste hoofdstuk van Jan Hein Mooren, die een conceptuele beschouwing geeft van het begrip dialoog.

Op deze plaats willen we Thieu Dollevoet bedanken voor zijn bijdrage aan het tot stand komen van dit boek. Zonder zijn coördinerende rol en geduldige vasthoudendheid was dit boek niet ontstaan.

Ten slotte danken we de Universiteit voor Humanistiek voor de subsidie, die het mede mogelijk maakte dat dit boek uitgeven kon worden bij Uitgeverij de Graaff.

Dick Kleinlugtenbelt en Jan Hein Mooren

INLEIDING

Dit boek onderzoekt vanuit verschillende perspectieven wat de mogelijkheden en grenzen zijn van de dialoog als werkvorm in hulpverlening, onderwijs en vorming. De dialoog heeft een lange geschiedenis, vanaf Socrates en Plato tot de dag van vandaag. Het zij meteen gezegd: met de hier besproken perspectieven is de dialoog nauwelijks uitputtend onderzocht. De dialoog als werkvorm is dan ook in tal van beroepscontexten bruikbaar. En ook in sociale processen waar belangen en sociale verhoudingen op het spel staan wordt de dialoog ingezet. De dialoog staat heden ten dage voor een geheel van waarden die vreedzaam omgaan met verschillen en respecteren van andermans mening centraal stellen. De dialoog is bijna een waarde op zichzelf geworden.

We hebben dit boek de titel *Dialogisch begeleiden, werken met de dialoog* meegegeven. Het is een praktijkboek. In vijf van de zes hoofdstukken worden praktijkvoorbeelden gebruikt om vragen over dialoog en het werken met de dialoog te bespreken. De praktijk is het uitgangspunt. Het gaat om onder meer de volgende vragen: Wat is een dialoog? Waar liggen de grenzen van de dialoog? Hoe kun je met de dialoog werken? Wat verstoort de dialoog? Hoe kun je de dialoog versterken? Wat kun je van de dialoog verwachten? Het laatste, zesde, hoofdstuk is een conceptuele analyse van het begrip dialoog.

Een dialoog is, zo maken de diverse bijdragen duidelijk, veel meer dan een werkvorm of techniek. Het is ook een houding, een visie, een wijze van werken en leven. Je zet je ervoor in. Je gaat ervoor. Een dialoog ontstaat niet vanzelf. Ze dient veelal gefaciliteerd en in stand gehouden te worden. Daarvoor zijn ontlokkers, stimulerende vragen en technieken nodig. Een dialoog kan ook mislukken. Er zijn bedervers, verstoorders, beperkingen en grenzen. Hoe kun je dan de dialoog herstellen?

In de praktijk van alledag is het werken met de dialoog steeds opnieuw een uitdaging. Het kan beschouwd worden als ambachtelijk werk. Vaak wordt er te gemakkelijk en te bombastisch over dialoog gesproken. Juist dan is het nodig om de praktijk van het dialogisch werken als uitgangspunt te nemen voor een bespreking, een dialogische reflectie. In dit boek staan praktijkvoorbeelden centraal. Het gaat onder meer om de volgende praktijken: een opleidingspraktijk voor leraren, moreel

beraad, organisatieadvieswerk over leiderschap, filosofisch consulentschap en *Voice Dialogue* als dialogische vorm van begeleiden.

Dialogoog is, zoals gezegd, breed bruikbaar binnen verschillende beroepscontexten. Het is niet aan één beroepenveld gekoppeld en kent vele aspecten en varianten. In dit boek komen deze varianten en aspecten aan de orde. Hierdoor is het boek geschikt voor een ruim beroepenveld: voor begeleiders, coaches, consultants, trainers, therapeuten, leidinggevendenden, leraren, enzovoort. Zij moeten het dialogische werken faciliteren. Dit boek kan hierbij van dienst zijn. Het boek bestaat uit zes hoofdstukken.

10

In het eerste hoofdstuk onderscheiden Dick Kleinlugtenbelt en Bert Molewijk drie momenten in het dialogische onderzoek van standpunten in moreel beraad. Het eerste moment is het zelf nadenken. Het tweede moment is het meedenken van de ander, dit meedenken begrijpen en nagaan of het van invloed is op het eigen denken, het eigen standpunt. Het derde moment is trouw blijven aan het eigen onderzochte standpunt. Deze drie momenten zijn circulair met elkaar verbonden en kunnen enkele keren herhaald worden zodat het onderzoek resulteert in getoetste en onderbouwde standpunten. In dialoog denken de deelnemers met elkaar mee en niet tegen elkaar in. Ze stemmen zich op elkaar af met als focus de morele kwestie die onderzocht wordt. Met elkaar meedenken wil niet zeggen dat ze het met elkaar eens moeten worden. De overeenkomsten en verschillen in standpunten staan in dienst van het onderzoek van de kwestie en van gewogen standpunten. Vervolgens bespreken de auteurs een zestal oorzaken van het verdwijnen van de dialoog. Het gaat om discussie, monoloog, vrijblijvendheid, oplossingen aandragen, negatieve oordelen en belangen. Aan de hand van een drietal casussen waar het dialogische onderzoek verdween geven ze aan hoe de dialoog hersteld kan worden. Dit resulteert in een tiental handvatten.

In de bijdrage van Kara Vloet (en Jacobs en Veugelers) wordt beschreven hoe de dialoog vorm kan krijgen in een opleidingspraktijk voor leraren die zich professionaliseren in onderwijszorg en talentontwikkeling. De centrale vraag betreft de rol die de dialoog speelt bij de professionele identiteitsontwikkeling. Professionele identiteit wordt opgevat als een dialogisch zelfverhaal van een leraar in een specifieke context en op een bepaald moment, een verhaal waaraan betekenisvolle ervaringen, waarderingen en emoties ten grondslag liggen én die door dialoog een bepaalde positionering tussen actoren uitdrukt. Om diepgaande reflecties op de ontwikkeling van professionele identiteit teweeg te brengen is dialoog nodig die uitgaat van pluralisme, meerstemmigheid en zelfs soms conflict. Er worden diverse

ontlokkers beschreven die de dialoog stimuleren. Dialoog verwijst naar een stroom van betekenissen die tussen en door ons heen beweegt en waaruit nieuwe betekenissen voortkomen. Die stroom ontstaat door openheid en sensitiviteit voor de ander en het andere en door bewustzijn van eigen gedachten, gevoelens en belichaamde reacties. In een zelfonderzoek met de zelfconfrontatiemethode (ZKM) onderzoekt de leraar de eigen loopbaan, geplaatst in de bredere context van de levensloop, en krijgt hij of zij zicht op facetten die van betekenis zijn. De zelfconfrontatiemethode stimuleert het dialogisch leerproces bij professionals. De auteurs bespreken in hun bijdrage een casus waar drie zelfonderzoeken plaatsvonden.

In zijn bijdrage, hoofdstuk 3, gaat Rens van Loon nader in op de dialoog zoals hij daar in de praktijk mee werkt als organisatieadviseur. Hij streeft ernaar een dialogische situatie te creëren. Meer specifiek verbindt hij het denken over dialoog met het denken over leiderschap. Zijn artikel heeft twee lagen. Hij schrijft over de dialoog en hij gebruikt, past het begrip dialoog toe in zijn denken over leiderschap. Beide begrippen, leiderschap en dialoog, versterken elkaar. Zo ontwikkelt hij het concept *dialogical leadership*; een kritische kijk op leiderschap. Hij besluit met het bespreken van enkele dilemma's en vraagtekens die bij kritische lezing naar voren gehaald kunnen worden en die in de toekomst aandacht behoeven. Het betreft o.a. het verkeerde gebruik van het begrip dialoog en bedervers van de dialoog.

De dialoog wordt in de bijdrage van Peter Harteloh en Dick Kleinlugtenbelt beschreven vanuit de filosofische praktijk, vanuit filosofische consultatie aan de hand van een concreet voorbeeld. Filosofische consultatie is één van de werkvormen van filosofische praktijken, die zich toont als een dialoog. Technieken als luisteren, doorvragen en samenvatten vormen de smeerolie van de dialoog en houden de dialoog in stand. De inhoudelijke motor is een cyclus van bevragen, interpreteren en begrijpen. Ze stimuleren de dialoog door voortdurend de spanning te onderzoeken tussen de interpretatie en de feitelijke ervaringen. Het cyclische zorgt voor verdieping. De kwestie wordt begrepen en leidt tot inzicht. Verdieping is hier de noemer. Criteria voor de diepte zijn onder meer het je realiseren wat wel en niet in je vermogen ligt, zelfkennis, inzicht in het waarom van bepaalde keuzes of in de morele waarden die in het geding zijn in de kwestie. Dat mag je ook verwachten van filosofische consultatie.

In de bijdrage van Margreet Poulie en Jan Hein Mooren wordt de dialoog opgevoerd als een metafoor voor de psychische ontwikkeling van het individu. De innerlijke processen worden als stemmen naar voren gehaald en tussen die stemmen vindt een gesprek plaats. Dit is een innerlijke dialoog. De taak van de begeleider is

om verstilde stemmen aan het spreken te krijgen en dominante stemmen minder te laten domineren. De dialoog wordt hier in metaforische zin gebruikt, een gesprek tussen innerlijke elementen in de vorm van een gesprek tussen aparte personen. Het spreken representeert het krachtenspel van motieven, neigingen, verlangens, emoties, enzovoort

Het laatste hoofdstuk in de bundel van Jan Hein Mooren is een conceptuele beschouwing van het begrip dialoog. Dialoog heeft in de loop der tijd verschillende betekenissen gehad en diende verschillende functies: didactiek, moraliseren en overtuigen. Met het noemen van deze drie functies zijn de mogelijke betekenissen van de dialoog niet uitgeput. De filosoof Zappen heeft het werk van Plato en Socrates bestudeerd en ook de betekenissen die daarop volgden. Mede door zijn herinterpretatie is de betekenis en waardering van het fenomeen dialoog veranderd. Tegenwoordig betekent dialoog veeleer een gesprek tussen mensen, tussen gelijken i.p.v. een gerichtheid op universele waarden. Het accent is meer komen te liggen op de concrete interactie tussen mensen. Uitgaande van deze veranderde betekenis onderzoekt Mooren of de dialoog in zijn zuivere vorm kan samengaan met de houding die in het humanistisch raadswerk nagestreefd wordt.